

ATMOSFERA IFLOSLANISHINING INSON SALOMATLIGIGA TA’SIRI

Murodova Xilola Umarqulovna

khilolamurodova.08@gmail.com

“Buxoro davlat texnika universiteti”

Sanoat ekologiyasi va gidrologiya kafedrasi stajyor o‘qituvchisi

Shodiyev Elnurbek Otabek o‘g‘li

“Buxoro davlat texnika universiteti”

Ekologiya va atrof muhit muhofazasi talabasi

shodiyevelnur.24@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada atmosferaning ifloslanish sabablari, ularning inson salomatligiga ta’siri va ekologik muhitga yetkazayotgan zarari haqida so‘z yuritiladi. Atmosfera inson hayoti uchun zarur bo‘lgan eng muhim omillardan biri — toza havoni ta’minlaydi. Ammo sanoat korxonalari, transport vositalari va chiqindilar natijasida havo sifati yomonlashib bormoqda. Maqolada atmosferani muhofaza qilish yo‘llari, havoni tozalash choralari va har bir insonning bu jarayondagi o‘rni yoritilgan. Ekologik boshqaruv atrof-tabiiy muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va barqaror taraqqiyotni ta’minlashga qaratilgan davlat, jamoatchilik va xususiy sektorning birgalikdagi faoliyatini tashkil etadi. Ushbu maqola ekologik boshqaruvning asosiy prinsiplari, O‘zbekiston Respublikasidagi qonunchilik asoslari, global muammolar va ularni hal qilish yo‘llarini ko‘rib chiqadi. Maqola davlat siyosati, xalqaro tajriba va amaliy choralar haqida umumiy tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Havo sifati, ekologik boshqaruv, kompleks yondashuv, bioxilma-xillik, resurs, nodavlat tashkilot, xalqaro konvensiya, ozon qatlami, emissiya, prinsip, taraqqiyot, targ‘ibot, ekologik xavfsizlik.

KIRISH. Atmosfera — Yerning eng muhim tabiiy qatlami bo‘lib, u bizni Quyosh nurlarining zararli ta’siridan himoya qiladi va nafas olish uchun zarur bo‘lgan kislorodni saqlaydi. Inson hayoti havosiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shunga qaramay, bugungi kunda atmosfera ifloslanishi insoniyat duch kelayotgan eng katta ekologik muammolardan biriga aylanib bormoqda.

Havoning ifloslanishi asosan inson faoliyati bilan bog‘liq. Sanoat korxonalarining tutunlari, avtomobillardan chiqayotgan gazlar, energetika sohasidagi chiqindilar, chiqindi yoqish jarayonlari, chang va zaharli moddalarning atmosferaga chiqishi havoning tabiiy muvozanatini buzmoqda. Bu esa o‘z navbatida nafaqat tabiat, balki inson salomatligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda ko‘plab yirik shaharlarda havo sifati keskin yomonlashmoqda. Ayniqsa, qishda ko‘mir va yoqilg‘ining ko‘p ishlatilishi, transportning haddan tashqari

ko‘payishi natijasida havoda zaharli moddalar — karbonat angidrid, oltingugurt dioksid, azot oksidlari va chang zarrachalari ko‘payib ketmoqda. Natijada aholi orasida turli nafas yo‘llari kasalliklari, allergiyalar, yurak va qon-tomir tizimi muammolari ortib bormoqda.

Havoning tozaligini saqlash nafaqat hukumat yoki ekologlarning ishi, balki har bir insonning vazifasidir. Chunki biz nafas olayotgan havo umumiydir — uni bir inson ifloslasa, boshqalar ham azob chekadi. Shuning uchun har kim o‘z atrof-muhitiga befarq bo‘lmasligi, havoni asrash uchun oddiy, ammo samarali odatlarni shakllantirishi lozim. Ekologik boshqaruv – bu atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslarni samarali boshqarish va kelajak avlodlar uchun barqaror muhitni ta‘minlashga yo‘naltirilgan kompleks yondashuvdir. U davlat idoralari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolar o‘rtasidagi hamkorlikka asoslanib, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va global muammolarga, masalan, iqlim o‘zgarishi yoki bioxilma-xillikning yo‘qolishiga qarshi kurashishni ko‘zlaydi. O‘zbekistonda bu soha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, qonunchilik islohotlari, xalqaro tajriba almashinuvi va jamoatchilikning faol ishtiroki orqali mustahkamlanmoqda.

MAVZUNING DOLZARBLIGI. Bugungi kunda dunyoda ekologik muammolar – iqlim o‘zgarishi, havo va suvning ifloslanishi, o‘rmonlarning qisqarishi va chiqindilar muammosi jiddiy tus olgan. Bu holat inson salomatligiga, iqtisodiyotga va tabiatga katta zarar yetkazmoqda. Shuning uchun ekologik boshqaruv – ya‘ni atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiat resurslaridan oqilona foydalanish – juda muhim vazifaga aylangan. Xususan, O‘zbekistonda Orol dengizi qurib ketgani, havo changlanishi, suv tanqisligi kabi muammolar mavjud. Bularni hal qilish uchun samarali ekologik siyosat va boshqaruv zarur. Shuningdek, kelajak avlodga sog‘lom muhit qoldirish uchun hozirdan qat‘iy choralar ko‘rish lozim. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi ham so‘nggi yillarda ekologik muammolarning oldini olish va ularni bartaraf etish borasida qator strategik islohotlarni amalga oshirmoqda. “Yashil iqtisodiyot”, “Atrof-muhitni muhofaza qilish davlat dasturlari”, “Quruq yerlarni rekultivatsiya qilish” kabi tashabbuslar ekologik boshqaruvni takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Bundan tashqari, ekologik muammolar nafaqat hukumat, balki butun jamiyat, xususan, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor ishtirokini talab qilmoqda. Bu esa ekologik boshqaruvning institutsional asoslarini mustahkamlash, huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarini yanada samarali qilishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, ekologik boshqaruvning hozirgi holati, mavjud muammolar va ularni hal etish bo‘yicha takliflarni o‘rganish – nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham nihoyatda dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ekologik boshqaruvning asosiy prinsiplari ekologik boshqaruvi tabiat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga asoslanadi. Ushbu jarayon quyidagi asosiy prinsiplarga tayanadi va tabiiy resurslardan foydalanish kelajak avlodlar ehtiyojlarini xavf ostiga qo‘ymaslik

uchun oqilona amalga oshirilishi kerak. Bu resurslarni tejash va atrof-muhitga zarar yetkazmaslikni anglatadi. Oldini olish uchun ekologik muammolarni yuzaga kelishidan oldin bartaraf etishga qaratilgan profilaktik choralar bor. Bunda fuqarolar, nodavlat tashkilotlar va jamoat tashkilotlari ekologik boshqaruv jarayonlarida faol ishtirok etishi kerak. Asosan mas’uliyatli bo’lishi kerak. Tabiatni muhofaza qilish qonunlarini buzgan shaxslar yuridik javobgarlikka tortiladi. Atmosfera ifloslanishi bugungi kunda butun dunyo miqyosida eng dolzarb ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Jahon sog’liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma’lumotlariga ko’ra, har yili dunyo bo’yicha 7 milliondan ortiq inson aynan iflos havo sababli erta hayotdan ko’z yumadi. Bu raqamlar havoning ifloslanishi inson hayotiga qanchalik jiddiy xavf tug’dirayotganini ko’rsatadi. Atmosferaning ifloslanishiga sabab bo’luvchi asosiy manbalar — sanoat korxonalari, avtomobillar, chiqindilar, energetika inshootlari va qishloq xo’jaligidagi kimyoviy vositalardir. Ayniqsa, yirik shaharlarda transport vositalaridan chiqayotgan tutun va gazlar havo sifatini keskin pasaytiradi. Havo tarkibida oltingugurt dioksidi, karbonat angidrid, azot oksidlari va boshqa zararli moddalarning ortishi insonning nafas olish tizimiga zarar yetkazadi.

O’zbekiston sharoitida ham bu masala dolzarbdir. Sanoat markazlari va katta avtomobil harakati bo’lgan shaharlarda havoning sifati yildan-yilga yomonlashmoqda. Ayrim viloyatlarda chang bo’ronlari, issiqlik va qurg’oqchilik natijasida atmosfera tabiiy ravishda ham zarar ko’rmoqda. Ayniqsa, Orol dengizining qurishi natijasida havo orqali tarqalayotgan tuz va chang zarrachalari nafaqat O’zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo aholisining salomatligiga xavf tug’dirmoqda. Atmosfera ifloslanishining inson salomatligiga ta’siri juda katta. Birinchidan, bu holat nafas yo’llari kasalliklari — bronxit, astma, allergiya, o’pka saratoni kabi kasalliklarni keltirib chiqaradi. Ikkinchidan, yurak-qon tomir tizimiga yuklama ortadi, bu esa yurak xurujlari va insult xavfini oshiradi. Shuningdek, iflos havo bolalar va homilador ayollar uchun ayniqsa xavflidir — bola rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi. Atmosfera ifloslanishiga qarshi kurashish uchun ko’plab choralar ko’rilmoqda. Shaharlar markazida “yashil hududlar” yaratish, daraxt ekish, avtomobillardan chiqayotgan chiqindilarni kamaytirish, ekologik toza transport — elektr avtomobillar va velosipedlardan foydalanish kabi yechimlar samarali hisoblanadi.

Eng muhimi, har bir inson o’z hissasini qo’sha oladi: chiqindilarni kamaytirish, energiyani tejash, daraxt ekish, atrofni toza tutish — bularning barchasi havoning sog’lom bo’lishiga xizmat qiladi. Demak, atmosfera ifloslanishi insoniyatning sog’lom kelajagiga bevosita xavf solmoqda. Bu masalani hal qilish uchun davlat, jamiyat va har bir fuqaroning birgalikdagi harakati zarur. Toza havo — bu nafaqat qulaylik, balki insonning yashash huquqidir.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, atmosfera — bizning hayotimizning ajralmas qismi. U bizni himoya qiladi, nafas olish uchun zarur bo’lgan kislorodni beradi. Ammo

inson faoliyati natijasida havo sifati kundan-kunga yomonlashib bormoqda. Havoning ifloslanishi — bu sekin, ammo xavfli jarayon bo‘lib, uning oqibatlari yillar davomida seziladi. Atmosferaning ifloslanishi nafaqat ekologik, balki ijtimoiy va tibbiy muammo hamdir. Inson nafas olayotgan havo toza bo‘lmasa, u sog‘lom yashay olmaydi. Nafas yo‘llari kasalliklari, yurak muammolari, bosh og‘rig‘i, allergiyalar, hatto saraton kasalliklari ham bevosita havoning sifatiga bog‘liq. Shu sababli atmosferani himoya qilish — har bir insonning o‘z sog‘lig‘ini himoya qilishidir. Yer yuzida yashovchi har bir inson havoni toza saqlash uchun javobgardir. Har bir daraxt ekilgan joy, har bir toza ko‘cha, har bir chiqindidan tozalangan hudud — bu atmosferaga bo‘lgan hurmatdir. Tabiatni sevish — bu faqat so‘z bilan emas, amalda ko‘rsatish kerak bo‘lgan burchdir. Havoni toza saqlash uchun energiyani tejaydigan texnologiyalarni kengaytirish, chiqindilarni kamaytirish, jamoat transportidan foydalanishni rag‘batlantirish, yoshlar o‘rtasida ekologik ta‘limni kuchaytirish zarur. Eng muhimi, insonlar o‘z hayotida “tabiatga zarar yetkazmaslik” prinsipini shakllantirishlari kerak. Shunday ekan, toza havo — sog‘lom hayotning kafolati. Agar biz havoni asrasak, u bizni sog‘lom qiladi, agar biz uni ifloslasak, u bizni sekin-asta yo‘qotadi. Har birimiz bu haqiqatni chuqur anglasak, atmosfera ham, insoniyat ham sog‘lom kelajak sari odimlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rasulov A. “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari.” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Qodirova N., Shomurodov B. “Tabiatshunoslik va ekologiya.” – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
3. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) rasmiy ma’lumotlari – www.who.int
4. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi – www.eco.gov.uz
5. Karimov I.A. “Tabiatni asrash – barchamizning muqaddas burchimiz.” – Toshkent: O‘zbekiston, 2015. O‘zbekiston Respublikasi “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, 1992.
6. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya vazirligi rasmiy sayti – www.env.uz
7. United Nations Environment Programme (UNEP). Global Environment Outlook Reports.
8. OECD (2021). Environmental Governance Toolkit.
9. Karimov S., “Ekologik boshqaruv va barqaror rivojlanish”, Toshkent, 2020.
10. Xalilova N. “O‘zbekiston ekologik siyosati: dolzarb masalalar va istiqbollar”, “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2022.